شای شاعیرانی لاهوت و زانایی و خۆشەویستی ی کورد

لە چەرخی نۆزدەهەم دا

بە پێ نووسی

ا . ب : هەوري

••••

بە یاریدەی وەزارەی کاروباری ژوورو / بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی

گشتی کوردی چاپ کراوە

چاپخانەی کاکەی فەللاح ـ سلیمانی ـ ت ٨٩٩

مەولـــــــــەوی

شای شاعیرانی لاهوت‌و زانایی‌و خۆشەویستی‌ی کورد

له چەرخی نۆزدەهەمدا

بە پێ‌نووسی

ا . ب . هەوری

١٩٧٢/٣/٥ ز

بەیاریدەی وەزارەتی کاروباری ژورو / بەڕێوەبەرایەتي خوێندني گشتی کوردی چاپ کـراوە

چاپخانەی کاکەی فەللاح ـ سلیمانی ـ ت ٨٩٩

387.998

« سەرەتا »

بەپێی باسەکە کە لێ کۆڵینەوەی هۆنراوەی شاعیرێکی مەزنی چەرخی نۆزدەهەم مەولەوی‌یە وا ئەزانم باکەم‌و کورتیش بێت ئەگەر هەندێك بەگشتی لە هۆنراوە بدوێم زیانی نی‌یەو بەڵکو دوور نی‌یە سوودی هەبێت .

شیعر = هۆنراوە : کە بریتی‌یە لە دەربرینی راستی هەستی‌مێشك‌و دڵ‌و دەروون لەکاتی رێکەوتو رووداوو کارەسات‌دا بەو شەورستی لەسەر کێسی تایبەتی‌و خاوەندی دووایینەو مۆسیقا دارو مەعنا وردو بەرزو ناسك . زانایانی خۆی لەو باوەڕەدان کە لە پێش پەخشانی هونەری‌و چیرۆك‌و لقەکانی تری وێژەوە پەیدا بووە جالەبەر ئەوەی زۆر پەیوەندی بەژیانەوە هەیەو ئاوێنەی نـاوچەو کۆمەڵی مرۆڤ نوێنە ، وەك بلیخانۆف ئەڵێت هونـەرمەند شـێوەی ژیانی چین‌و چەرخی خۆی نیشان ئەدات ، هەندێکی تر ئەڵێن کە ئەدەب ژیان خۆیەتی . بەم سەبارەتە ژین لە سەرەتای مێژووەوە تائێستە چەند گۆڕاوە ئەمیش ئەوەندە گۆڕانی بەسەردا هاتووە .

وێژەی هەر نەتەوەیەك بە ئەندازەی پلەی پێشکەوتنی یاسـاو شیرازەی ژیانی کۆمەڵایەتی‌و ئابووری‌و رامیاری‌و ئەفین‌و دڵداری‌و نەریتی ئەو نەتەوەیە پێشکەوتوو یان دوواکەوتوو ئەبێت ، بەڵام بە شێوەی گشتی‌هۆنراوە بەمەڵبەندو هەوارگەی کلاسیکی‌و رومانتیکی‌و رەمزی‌و زۆر قوتابخانەی‌بچوکی تردا تێ‌پەڕیوە تا ئەمڕۆ گەیشتۆتە

مەڵبەندی هۆنراوەی (واقیعي نوێ) و جارێ لەم هەوارگەیــەدا بەزیوە کە ئەبێت ویژە بەهەموو جۆرەکانیەوە کە هۆنراوەش بەشێکە لەوان بۆ گەل بێتو لەناو جەرگەی گەلەوە هەڵقوڵێتو بەزمانێك بنووسرێت سەرەڕای رۆشن بیران هەموو کرێکارو جوتیارێك لێی تێبگات ، بەڵگەشمان بۆ راستيو دروستی ئەمەلنین کە پێشەوایەکي گرنگەو خاوەنی بیرورای باوی ئەم چەرخەیە لەم یارەیەوە ئەڵێت (ویژە ئەبێت راستي چونیەتی باری ژیاني کۆمەڵایەتی گەل نیشان بدات بۆیە پێویستە بەرهەڵستی بەرهەمی خراپ بوەستین با هینی تۆڵستوش بێت و یاریــدەی بەرهەمي باشیش بدەین باهیــنی ناحەزەکانیشمان بێت ، ئەدەب بۆگەلە ئەبێت گەل لێی تێبگات ، رۆشن بیری پرۆلیتار رووەکێك نیێە لە بۆشایي هەوادا رووابێت ، بەڵکو لەسەر بنجي کۆني هەڵ ئەداتەوەو جۆرێکی ترگەشە ئەکات ، هەموو کۆنێك خراپ نیێە تا بروخێنرێت و لەناو ببرێت) .

ماوتس تۆنگ لە پەڕاوی ویــژەیی یەکەیدا ئەڵێت : (ئەدەبي بۆرژوازی ئەدەبێکی ناسكو بەرزە بەڵام وەك شتەکانی تریان هەر تایبەتیە بۆ چینێك ، ئێمە لە هەڵوێستی شــۆڕشدا حەوەجێمان بە ئەدەبێك هەیە وەك شۆربا ئاسان و هەرزان دەست هەموو کەسێك بکەوێت) .

قسەی ئەم دوو پــیاوە مەزنە خوێــندەواری بەڕێز ئەوەمــان تێ ئەگەیەنێت کە ئەدەبي واقیعی نوێ ئەبێت گیرو گرفتي کۆمەڵی

مرۆف و داماوو چینی چەوساوە وا دەرخاتو لەکاتی خوێندنەوەیدا بە ئاسانی هەموو کەس تیّی بگات ، ئەگەر بەرهەمێك وا نەبێت هەر ناوێکی لێ بنرێت بە هیچ ئەچێت و بێ سـوودە و دووری خاوەنەکەی لە شاعیری و وێـژەوانانەوە وەك دووری ئاسمان و ڕێسمانە لە یەکەوە .

سلیمانی - هەوری

پینجەم :ـ

مەولەوي و
هونراوەی چیروکي

مەبەستمان لە مەولەوی و هۆنراوەی چیرۆکی ئەوە نی‌یە کە مەولەوی بە هۆنراوە چیرۆکی نووسی بێت بە پێچەوانەوە جگە لە هۆنراوە ئایینی‌یەکانی هیچ جۆرە هۆنراوەیەکی لەم بابەتەوە نی‌یە بەڵکو مەبەستمان ئەوەیە زۆر بڕە هەڵبەستی واي هەیە بەئاسانی ئەتوانرێت بکرێت بە چیرۆکێکی جوان و خنجیلانەو هەندێك جار ئەکرێت بە چیرۆکێکی شانۆیی چەند پەردەیی وەك ئەم چامەیەی :

جە [١] من تا دووری ئەر(٢) سەد فرسەنگ بۆ
ئەربـــو رازی بـــوو زوانم لەنگ بو

بەلاچیش (٣) کـەرو بەڵام هام رازەن
فەلەك کەلەك چین چەنیم (٤) کەچ بازەن

١/ جە = لە ٢/ ئەر = ئەگەر ٣/ چیش = چی
٤/ چەنیم = بۆمن .

کارد (١) مەینەتەش ئیستخوان کاوان
زیای دیدەو دڵ مەگیرەم تاوان

قەڵای ویرەم (٢) سەیل هوناو بەردەبی
بورج ئاگاییم وێران کەردەبی

کێشك چی خەیاڵ خەم فام سەندەیی (٣)
دوکانچەی بەدەن بیکەس مەندەیی

فەرسەت زانایی تەریدەی (٤) قاتڵ
یەکسەر بەردەبی کاڵای (٥) گیانو دڵ

خەبەر بیم هۆشم ئاماوە (٦) بەردا
ئەم لا گیان ئەولا دڵ دام وە سەردا

لادێ ئیش سەخت ساتێ وەی ڕۆ وەی
واتەم چار نیەن مەر بشۆن وە پەی

١/ کارد = کێرد ٢/ ویر = بیر ٣/ سەندەی = سەندبوی
٤/ تەریدە = جەردە ٥/ کاڵا = کوتاڵ ٦/ ئاما = هات
٧/ لادێ = لایەك ٨ = بشۆن = بشووم = بچم

دیم ناڵچەکەی داخ دڵەی پڕ جەهون [١]
شەقڵش [٣] هانە ڕووی گەردەرای دەروون

ڕوانتەر جە هەرس [٣] و سەد قوترەو دەو
تاوە مەکو گەی [٤] ئاسـانەکەی ئەو

لاڵام و ناڵام حاشات موشکوڵەن
گیان فیـدای تو بو یە [٥] یەڵگەی دڵەن

سـیوای تو ئازیـز نەی زەمانەدا
کین گوزەر کەرۆ وەی ویـرانەدا

نە نیم نیگایە نە کەرد قەماشـا
چیدیش [٦] وێنەی ماڵ یاران کەرد حاشا

جارێ بەڕیز وەك هۆنراوەکان مانای هەڵبەستەکان یەکە یەکە ئەنووسین دووای ئەوە بیروڕای خۆشمان دەر ئەبڕین :

١/ جەهون = حوێن ٢/ شەقڵش = نیشانەی ٣/ هەرس=فرمێسك
٤/ مەکوگە = جێگەی حەشاودان ٥/ یە = ئەمە
٦/ چیدیش = لەمنیش

١ـ لە منەوە تا دووریەکەی تۆ ئەگەر سەد فرسەنگ ڕێگا بێت و ڕازی بم زمانم بشکێ ٠

٢ـ بەلام چی بکەم بەلا هاودەمەو زەمان لەگەلم کەچ بازی ئەکات

٣ـ گێردو چەقۆی مەینەتی ئێسقانەکانمی بڕیوە ٠ ڕووناکی دیدە و دل لۆمەم مەکە ٠

٤ـ قەلای بیرم لافاوی خوێناو بردبویی و بورجی هوشیاریمی وێران کردبوو ٠

٥ـ یاساولی خەیال خەم بێ هۆشی کردبوو بۆیە دوکانچەی لەش بەبێ یاساول مابووەوە

٦ـ جەردە هەلی دەست کەوتبوو کوتالی دلو گیانمی برد ٠

٧ـ کە هۆشم هاتەوە تەماشام کرد دلو گیانم نەماوە ٠

٨ـ لایەك ئیشی سەخت و ساتێ گریان و ڕۆ ڕۆ وتم چار نی یە مەگەر بچم بە دووای دا ٠

٩ـ کە تەماشام کرد شوێنی پێلاوەکەی لە دلو دەروون دیارە و نیشانەکە ئاشکرایە ٠

١٠ـ خێراتر لە فرمێسك بە گوڕ ڕۆیشتم تا گەیشتمە مەکوگای ئەو

١١ـ لەوێ گریام و نالانم وتم ناتوانی حاشام لی بکەیت چونکە گیان کە لای تۆیەو دەمێکە براوە ئەوە بەلگەی دلە ٠

١٢ـ سەرەڕای ئەوەش لەم زەمانەیەدا کەس بەم وێرانەیە دا گوزەر ناکات تۆ نەبیت ، [مەبەستی لە وێرانە دلی خۆیەتی]

۱۳ـ نه ئاوڕی لێ دامەوەو تەماشای کردم وەك دۆستەکانم حاشای لە منیش کرد .

مەولەوی لەم هۆنراوانە لە ڕووی گوزارەو ماناوە کەبشتۆتە پۆپە چونکە لە هۆنراوەی یەکەم دا بەهیچ ڕەنگێك قایل نابێ لەدووری خۆشەویستەکەیەوە دوور بێت جا بۆ ئەوەی ئەمە بێتە دی ئەبێت لەگەڵ خۆشەویستەکەیدا ببن بە یەك دڵو گیان ، بەڵام لەبەر ئەوەی کە هۆنراوەی مەولەوی وەك لە پێشەوە وتمان دوو دوو و سێ سێ مانایان بەستراوە بە یەکەوە کە یەك یەك مانایان لێك بدەینەوە هۆنراوەکان سەربەخۆ ناوەرەیان تەواو جوان نی‌یە .

لە هۆنراوەی حەوتەم دا ئەڵێت کە هۆشم هاتەوە بەر خۆم تەماشام کرد دڵو گیانم نەماون ئەمە ئەوە ئەگەیەنێت جەردە [مەبەست خۆشەویستەکەیەتی] دڵ و گیانی بەیەکەوە بردووە ؛ کەچی لە هۆنراوەی یانزەهەم دا ئەڵێت گیانم کە لەلاتە بەڵگەی ئەوەیە کە دلیشم هەر لە لای تۆیەو لە هۆنراوەی سیانزەهەم دا ئەڵێت ئاوڕی لێ نەدامەوەو حاشای لی کردم ، ئیتر نازانم چۆن چۆنی گیانی ئەکات بە بەڵگە بۆدلی خۆ جەردەکە نەی وت گیانت لەلای منە ..؟ ئەمەش سەرنج ڕائەکێشێت .

سەرچاوەکان

بۆ نووسینی ئەم باسە سوود لەم سەرچاوانە وەرگیراوە :

١/ دوو بەرگ أصلی روحی مەولەوی نووسینی (پیرەمێرد) ی ئەمر چاپی سلیمانی

٢/ دیوانی مەولەوی نووسینی مامۆستای مەزن مەلا عبدالکریم مدرس چاپی بغداد

٣/ مێژووی ئەدەبی کورد نووسینی مامۆستای ناو دار علاءالدین سجادی . چاپی بغداد

٤/ بلاو کراوەی شارەوانی سلیمانی / چاپی سلیمانی

٥/ گۆڤاری گەلاوێژ / چاپی بغداد

٦/ ڕۆژنامەی ژیان ، ژین ، پیرەمێرد / چاپی سلیمانی

٧/ دیوانی مەولەوی دەست نووسی مامۆستای کۆچ کردو نجم الدین مەلا

٧/ تێ بینیەکانی شـێخ فرجی چنارەیی (کە وەك خۆی ئەی وت مەولەوی دی بوو بۆ منی باس کرد) .

٩/ چوارینەکانی عمر خیام وەرگێڕاوی بۆ کوردی شاعیری بەرز شیخ سەلام چاپی بغداد .

١٠/ چیرۆکی مەم و زین نووسینی پیرەمێر چاپی سلیمانی .

سوپاس

سوپاس مامۆستا باقی علی یـاریدەدەی قوتابخانەی کۆیژەی کوڕان ئەکەم کە یارمەتی دام لە نووسینی ئەم پەڕاوەدا بەم شێوەیە .

چاپ کراوەکانی نووسەر

١/ دلداری و پەیمان پەروەری چیرۆکی شانۆ ١٩٤٣ چاپی بەغداد .
٢/ ئازار و ئاوات بەشی یەکەمی هۆنراوە سالی ١٩٥٦ چاپی بەغداد .
٣/ سەلاح الدین و فیلی بەنگ کیشەکان بەرچڤە لە عەرەبی‌یەوە ١٩٥٦ چاپی بەغداد .
٤/ بیری ئازادی ڕیگەی ڕزگاری یە چیرۆکی شانۆ سالی ١٩٥٦ چاپی بەغداد .
٥/ بەرهەمی خەبات بەشی دووەمی هۆنراوە سالی ١٩٥٦ چاپی بەغدا
٦/ میژووی نوێ بۆ پۆلی شەشەم بەرچڤە لە عەرەبی‌یەوە بەهاوکاری مامۆستا صالح قەفتان چاپی بەغداد .
٧/ بووکی ژێر دەواری ڕەش چیرۆك سالی ١٩٦١ چاپی بەغداد .
٨/ صلاح الدين الايوبى اسد القارتين باللغة العربية طبع بغداد .
٩/ دەستووری نووسینی زمانی کوردی بە پیتی عەرەبی سالی ١٩٦٨ چاپی سولەیمانی .

ئەوانەی چاوەڕێی چاپ کردنن

١/ چیرۆکی بێ ناو .
٢/ بلیسەی هەلبەست بەشی سییەمی هونراوە .
٣/ بیرەوەری من لە سالی ١٩٢٥ ز وە تا سالی ١٩٧٣ ز

ژمارەی سپاردن بە کتیبخانەی نیشتمانی بەغدا ١٣٩ ی سالی ١٩٧٣
نرخی [١٢٠] فلسە ١٩٧٣/٣/٦ ١٠٠٠/٩